

BOLALAR FOLKLORIDAGI OBRAZLARNING SHAKLLANISHI VA ULARNING ETNOGRAFIK ILDIZLARI

*Termiz davlat pedagogika institute,
Magistratura bo'limi Musiqa ta'lim va
san'at mutaxassisligi 1-bosqich magistranti
Ostonaqulov Oybek Nur o'g'li*

Kirish

Bolalar folklori – bu bolalar uchun yaratilgan og'zaki ijod namunalari. U katta va kichik avlod dunyosini uyg'unlashtiruvchi o'zgacha sohadir. Bolalar folklori janrlari qatoriga alla (lulla) qo'shiqlari, erkalama va ovutmachiq, tez aytishlar, topishmoqlar, sanama va hukmlagichlar, o'yin-kulgi qo'shiqlari kiradi. Bu janrlar aholining og'zaki ijodidagi mustaqil tizim bo'lib, kattalar hamda bolalar birgalikda yaratib kelgan san'at mahsulidir. Masalan, ona o'z chaqalog'ini quchog'iga olib alla aytishi orqali turmushda uchraydigan obrazlar – go'dak tasviri, tabiat elementlari va mehri-muhabbat ramzlari ijod etadi.

Nazariy asoslar

Bolalar folklori janrlarini tahlil qilganda, uning tarkibiy ko'rinishlari va maqsadlari aniqlanadi. Badiiy va tarbiyaviy funkciyani bajaruvchi barcha bolalar qo'shiqlari hamda o'yinlari quyidagi asosiy guruhlariga bo'linadi:

- Allalar. Onalar tomonidan kuylanadigan tinchlantiruvchi qo'shiqlar (masalan, *“Bulbul qushning bolasi, alia...”*) – bolani uyquga tayyorlashga qaratilgan. Bu qo'shiqlar go'dak ruhiy dunyosiga yaqin obrazlardan foydalanadi.
- Aytim-olqish va erkalamalar. Bolani madh etish, unga e'tibor qaratish maqsadida aytiladigan baytlar. Unda ona go'dak sifatini qush, gullar va boshqa ramziy tasvirlarda ifodalaydi.
- Ovutmachiq va hukmlagich. Bolani ovutish, hushyor turishiga chaqirish uchun aytiladigan qo'shiqlar va shivirlashlar. Masalan, *“Allo-allo, odingda...”* kabi hukmlagichlarda hasharotlar va marosim ramzlari bo'lishi mumkin.
- O'yin-kulgi qo'shiqlari. Raqsli, sarkash ruhdagi qo'shiqlar va to'garak o'yinlari (sanama, tegishmachiq, maydon aytish) bolalarning jismoniy chidamliligini oshiradi.
- Topishmoqlar va masxaralamalar. Leksik va ma'noli o'yinlardan iborat janrlar bolalarning nutqi va aqlini rivojlantiradi. Masalan, chaqaloqdan tortib uch yoshgacha aytiladigan *alia* so'zi aslida «uxlamoq» ma'nosini

bildirgan holda bolani uxlatishga xizmat etganligi, keyinchalik estetik qimmat kasb etganini Ibn Sino qayd etgan.

Har bir janr turida turmush-tarzi tasviri, tabiat hodisalari yoki xalq an'analari ramzlari uchraydi. Masalan, bolalar qo'shiqlarida ko'pincha bahor ilk guli, quyosh, yomg'ir, junli hayvonlar kabilar obraz sifatida ishlatiladi. Shu tariqa, bolalarning tabiat va madaniyat haqidagi dastlabki tasavvurlari og'iz orqali shakllanadi. Onaning uxlatish maqsadida kuylagan *"Alla"* qo'shiqlarida bolaga kashkashaq (marvarid) va guldasta obrazlari ishora etilib, uning go'zalligini madh etiladi. Bular barchasi xalqning etnografik merosiga, ya'ni qadimgi e'tiqodlar, urf-odatlar bilan bog'liq bo'ladi.

Muhokama

Bolalar folklori obrazlari shakllanishida milliy an'analar va axloq-tarbiyaviy qadriyatlar muhim rol o'ynaydi. Masalan, o'zbek allalarida bolani bahoriy gullar, qushlar bilan solishtirish keng uchraydi. *"Bulbul kichkina qushdir, ... uni sayrashga davo qilma"* kabi so'zlar bolani uydirmalar bilan tutashib, uning najotini tilaydi. Bu yerda qushning bolasi – insonning o'g'li metaforik obrazidir. Shuningdek, *"Birinchi gul"* marosimi bilan bog'liq *"Boychechak"* qo'shig'i ham shunday ramziy mohiyatga ega: bahorda ochilgan boychechak gullari orqali kichkintoy timsol etiladi. Naimov (2024) ta'kidlashicha, bu qo'shiqda bolaning bahor guli kabi dirligi va uning qadr-qimmatini alohida madh etilgan. Ya'ni eng nozik va noqulay bahor gullari bolalar timsolida yuqori nazokat va umid ramzi sanalgan.

Bolalar qo'shiqlaridagi ramzlar ko'pincha animizm va totemizm qadriyatlariga taalluqlidir. Xalq ishonchicha, chaqaloqni o'g'li sifatida ko'rish qadimgi «g'unchador» Gullarga sig'inishdan qoldirilgan izlardan biridir. Masalan, yalinchoq («Oy chiqarish») qo'shig'ida bolalar quyosh chiqishini quvonch bilan kutib, *"Oftob chiqdi olamga..."* deb kuylashadi. Bu amaliyot qadimda quyoshga sig'inish marosimidan qolgan bo'lib, bolalar qo'shiqlarida ham yashab qolgan animistik ramzdir. Gerodot ma'lumotlariga ko'ra, qadimiy ajdodlarimiz quyosh nomiga qurbonliklar o'tkazgan va uni olijanob timsol sifatida qo'ysalar, bolalar ham yangi kunni shodlik bilan qarshi olar edilar. Ko'zga ko'rinmas dostonlarga o'xshab, *"Oftob chiqdi olamga..."* qo'shig'i ham uyg'oq ona va bolalarning ruhiy olami orqali qadimiy e'tiqodlarni anglashimizga yordam beradi.

Bolalar folkloridagi obrazlar o'yinlar orqali ham boyitiladi. O'yin topishmoqlari va masxaralarida mahalliy xarakterdagi vaziyatlar tasvirlanadi: masalan, beshik aylantirib qilinadigan *"Beshiktervatar"* hukmlagichida qiz bola borligi bashorat qilinishi (bosh solish) kabi e'tiqodiy iboralar uchraydi. Bu kabi hodisalar xalq e'tiqodlariga yetaklovchi folkloriy ramzlar sanaladi. Shunday qilib, bolalar folkloridagi obrazlar ularning hayotiy tajribasi, tabiat bilan munosabati va xorazm-sadoqatli harakatlaridan kelib chiqib shakllanadi va etnografik ildizlarga ega bo'ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, bolalar folklori obrazlari ikki tomonlama xarakterga ega: ularning yuzaga kelishi bolaning tasavvur dunyosi va xalq an'analarining uyg'unlashuvi mahsulidir. O'zbek badiiy folklorida bolani qushlar, gullar, bog'-rog' va boshqa tabiat belgilariga o'xshatish keng uchraydi, bu qadimiy animistik-totemik qarashlardan kelib chiqqan. Masalan, *"Bulbul qushning bolasi"*, *"Boychechak"* kabi qo'shiqlar va hukmlagichlar tasviriy ramzlar orqali bolaning pokligi, nozikligi va salohiyatini tarannum etadi. Bolalar folklorida kelib chiqqan turli ramzlar, obrazlar va an'analar ularga kutilmaganda psixologik poydevor bo'lib xizmat qiladi: ular orqali kichik bolalar atrofidagi voqealarni, to'y va bayram marosimlarini, og'ir vaziyatlarni tahlil qilish, ularni o'zlashtirishga tayyorlanishadi. Shu jihatdan, bolalar folklori – nasldan-naslga o'tgan madaniy-ma'naviy xazina, bolani tarbiya qilish va jamiyat an'analarini saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Manbalar

1. Yunusov G'. **Folklor jamoa ijrochiligi: o'quv qo'llanma**. Qo'qon: Kushon universiteti, 2020.
2. Qurbonov S. X. *Surxon vohasi folklor ijrochilik san'atining lokal uslublari // Evraziyskiy zhurnal sotsial'nyh nauk, filosofii i kul'tury*. – 2023. – №3(5). – B. 120–124.
3. Naimov M. O. *Surxon vohasining turmush tarzi, tarixiy madaniyati va o'ziga xosligi // Journal of Universal Science Research*. – 2024. – Vol. 2, №5. – P. 1089–1094.